Хрысьціна Курчанкова

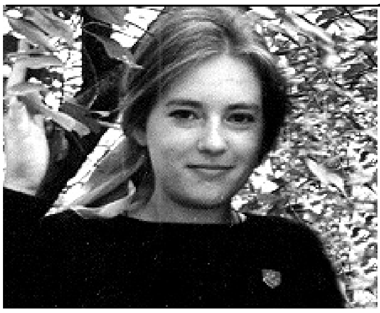

...мая мова забытая,

а я – вырваны аркуш...

Князёўне баіў цмок

МОЙ ЛЕМАНТАР

Я – згубленая старонка сярэднявечнага леманта-ра. Толькі не кажыце, што ў Сярэднявеччы не было лемантароў. Аднекуль жа мяне вырвалі, недзе ж была тая краіна-кніга, у якой тры тузіны маіх складоў уліваліся ў казачку пра жахлівае каханьне й вернага цмока. Ці наадварот? Я забылася…

Бо сёньня я ляжу ў стосіку макулатуры (чытай – маскультуры?). Мяне заціснулі недзе паміж гісто-рыяй КПСС і дапаможнікам для кампутарных “чай-нікаў”. Зьлева – надарваныя ўлёткі, справа – хмара-чосы жоўтай прэсы. Усе яны – састарэлі, хто год таму, хто – учора. А я… я вучыла дзяцей чытаць, ды нехта іншы навучыў іх зьбіраць макулатуру.

Пальцы, запэцканыя ў попел, ператасоўваюць

мяне са стосіка ў стосік. Я так аднойчы й прачытала – “тусоўка”. Але гэта слова не маёй мовы. Мая мова забытая, а я – вырваны аркуш. Ды як раней я вучу сваёй мове іншаземцаў, іншаверцаў, іншамоўцаў, іншадумцаў… Як вы лічыце, ёсьць нештачка гераічнае ў адстойваньні правілаў граматыкі? Я ўпарта паўтараю тры тузіны маіх складоў, я заклікаю зьвярнуць увагу на готыку маіх літараў, на выкшталцоныя малюнкі ня вашага стагодзьдзя. Мне кажуць: “гэта ня модна”, “так сёньня ня мовяць”, “такое ня носяць”, “гэтак ня пішуць”. Я ж паўтараю тры тузіны маіх складоў і дазваляю вам – самім! – дадумаць канцоўку. Даруйце, я вырваная з кантэксту, я – толькі ўрывак.

Я сустракала тэксты маёй мовы, крыху скажонай… аленазовы! Я ня ўмею руйнаваць гарады, не гатую крупнік, не шапчу замовы, не люблю двухсэнсоўнай аўтэнтыкі, жахаюся малюнкаў зброі, не выношу парушэньняў стылю. Я старонка лемантара – я не лямантую – я – вучу – чытаць!..

Не, пераплаўкі ня будзе. Я не аддам маіх літараў, так рупліва выведзеных на пергаменьце. Хутчэй яны згубяцца ў сеціве зморшчынак на маім твары. Хутчэй мая скура рассыплецца цёмна-шэрым попелам… Я маю толькі адную просьбу.

…Мой Кніжны Ойча, калі Ты ёсьць, мой Аўтар. Дай моцы… дай моцы прайсьці мне праз віскат мышыны, праз жах пацучыны, праз сальныя пальцы й пекла агменю… Там, дзе бляск нябёсаў, дзе Неба-Кніга, мой Ойча… дазволь мне завершыць фразу. Пастаў на мне ўрэшце кропку.

III

З паўднёвых сходаў пырснулі шкляныя пацеркі, збочылі ў паўзмрок калідораў, пакаціліся па галерэях і залах, пасыпаліся праз разныя парэнчы, праз стрэльчатыя вакенцы… падалі зіхоткімі кроплямі, разьбіваліся на дне мураванага калодзежу замкавай вежы – так, што калацілася, заходзілася срэбрам рэха.

З усходняй галерэі зьляцелі аскепкі сьмеху, прашапацелі перагорнутыя старонкі; жальба кацяняці й абрывак калыханкі доўга ня падалі, кружлялі, падхопленыя павевам, — ня словы, толькі згадка, летуценьні воглых скляпеньняў. І скразьняк з-за павароту – ці шэпт ядвабнай сукні? Гэта трызьняць уголас выстылыя камяні. Няўжо ты верыш, што гэта ня цені?!

У паўночных калідорах жывуць прывіды – ЯНА з імі не сябруе. Чуеш тупат маленькіх ножак? Чуеш, шапоча сукня, скардзіцца прыціснутае локцікам кацяня, ледзь улоўна трымцяць струны (аёй! у яе шчэ й арфа пад пахай!). Зараз ЯНА зьбяжыць з заходняй лесьвіцы (завершыць віток па сьпіралі часу) – проста да цябе, хто застыў і трызьніць, і ловіць гукі, якія коцяцца шклянымі каралямі праз зьмяркальныя калідоры, сыплюцца на каменныя пліты з галерэяў і арак, сьлізгаюць з пальцаў, падаюць – дзынг! – і рассыпаюцца пырскамі рэха…

І табе падаецца, бяздомны вандроўнік, што тое рэха ты чуў калісьці, што з дна сярэднявечнага мураванага калодзежу ты бачыш зоркі тваёй

РАДЗІМЫ. І ты верыш – не, ты *амаль* верыш – што зараз з паўднёвага павароту выбежыць маленькая князёўна твайго дзяцінства й заплача, як калісьці, над парванымі пацеркамі.

Няхітрая справа – нізаць каралі, дзеля гэтага табе зусім ня трэба быць чарнакніжнікам. Але ты – Чарнакніжнік, і ты не здольны суцешыць князёўну. Шкляныя каралі разьбіліся — жменю шклянога пылу не нанізаць ні на срэбную нітку, ні на залаты волас князёўны, ані на тваю абгарэлую памяць.

111

— Я ведаю, чаму ты – Чарнакніжнік. Ты счарнеў ад сваіх кніг!

— Не зусім так, спадарычна. Калісь я быў сьветлы, як старонкі твайго лемантара. Я любіў глядзець на сонца й агонь у печы, пакуль новае сьвятло не асьляпіла мяне – сьвятло вогнішча на пляцы, яго далі мае кнігі — згараючы. Літаркі разьбягаліся жвавымі пачваркамі, разьляталіся пырскі іскраў, ссыхала, моршчылася скура на тварах кніг. Я нахіліўся надта нізка – і з таго часу не магу адмыць попел з валасоў і твару, і з таго часу не здымаю жалобу, – і вучу кнігі на памяць… Ты ня бачыла, як паляць кнігі?

— Я чула, што паляць людзей. Але – кнігі?.. Дзікунства… Сумная казка. Ды распавядай яшчэ. Хто ты? Якога роду?

— Сам я ня памятаю, але людзі кажуць (а людзі ў гэткіх справах абазнаныя) – нібы мая маці была князёўна, а мой бацька – цмок.

— Лухта! Ты маніш, Чарнакніжнік. Глядзі, я паклічу тату й ён спаліць цябе на пляцы; вядома, кнігі ён пакіне сабе.

— …Людзі кажуць, нібы яны кахалі адно аднаго, як толькі могуць кахаць цмок і князёўна. Але рыцар у бліскучых латах, адважны й паважны, працяў майго соннага бацьку дзідай і ўзяў за сябе маю гаротную маці.

— Так не бывае, ты ўсё хлусіш. Усе твае гісторыі – сумныя. Князёўны не кахаюць цмокаў, рыцары б'юцца па законах гонару, а…

— …А тыя законы ім пішуць цмокі.

— Не хачу больш чуць пра цмокаў. Ты варажбіт? Тады адкажы, якая будзе мая краіна, калі ў сьвеце не застанецца цмокаў?

— Цмокі застануцца да скону сьвету. А вось тваёй краіны ня будзе.

— Хлус! Хлус! Хлус! Мая краіна будзе заўсёды.

— Я мог бы зманіць табе, спадарычна, бо я баюся вогнішча й сьмерці. Ды шчэ больш я баюся, што ты заўважыш маю няшчырасьць – і казкі іншага завалодаюць тваім сэрцам… Забудземся на цмокаў, спаленыя кнігі й страчаныя землі. Я распавяду табе…

— Не, Чарнакніжнік! Калі ты баішся вогнішча, калі ты хочаш, каб я слухала твае казкі, — ты распавядзеш мне… ты скажаш мне – скажаш! – што будзе з маім краем!..

Аей! Дзяўчо, ты прыўзьнялася ў крэсьле, ты забылася на кацяня й яно гуляе срэбным пасам, ты тупаеш ножкай і амаль плачаш… Што сказаць табе? Як суцешыць? У цябе парваліся каралі? Павер, твой

Чарнакніжнік дастаў бы табе на пацеркі зоркі з другой паловы неба (ты такія ніколі ня бачыла)… Але табе трэба твая краіна. Ён жа ня мае й сваёй. Паслухай, спадарычна, паспрабуйма забыцца, пачнем нанова…

З паўднёвых сходаў пырснулі кроплі рэха… і доўга зьвінелі ўвушшу:

— Што будзе далей з маёй краінай?!

ЦМОК І СМЫК

Скрыпка над пляцам. Скрыпка — брук успарола смыкам,
горад працяла навылёт і разбудзіла вецер.
Храмы, аркі, скляпеньні — нібы шкляныя каралі, —
хмары, стагодзьдзі, душы ніжа ды ніжа на струны.
Хто палічыць здольны, колькі анёлаў і д'яблаў,
колькі прарокаў і цмокаў – на канцы таго смыка?..

Пляц напяўся пад цяжарам зброі, людзей і цмокаў –
праз шчыліны бруку сочацца цені былых герояў.
Яны падымаюцца ў неба й кружляюць у дзікім танцы
над мяккацелымі воямі ды сінтэтычным яшчарам,
над маленькай скрыпачкай, якая заплюшчыла вочы,
якая стаіць нерухома ў цэнтры вялікай бітвы.

Скрыпка пяе пра вецер, што сьцяг зрывае ды гоніць
над царквой, над касьцёлам, над руінамі замкаў,
над бязьлюднаю багнай гэтай хворай краіны,
глуханямой вар'яткі — што сёньня нема галосіць.

Вецер зблытаў галовы цмокаў, людзей і зданяў,
шалёна скачуць прывіды, лупцуюць сваіх і чужынцаў.
Толькі скрыпачка застыла, сьціснуўшы смык, нібы зброю.
Цені над пляцам, цені. Скрыпка над пляцам. Скрыпка.

Лепш не глядзі, князёўна, — гэта апошняя бітва,
міма імчаць імкліва пысы, ашчэры, пачвары.
Твой цмок пасеў на званіцы, цікуе цябе ды сочыць,
як б'юцца забаўна міжсобку рыцары розных эпох.

Дубінка спружыніць аб латы – іскры ня выбіць гумай.
Тупіцца меч аб шклапластык найноўшых празрыстых шчытоў.
Вострыцца смык аб струны – спружыніць аб нашы сэрцы.
Крыжы ў сінечы ці краты – меч, дубінка ды смык.

Зьехаў шалом на вочы – лупцуе ліхтарню рыцар –
яго не вучылі магістры змагацца з гумовым яшчарам.
Цісьнецца да аўтобусаў, выпусьціў з рук рацыю,
кліча маму й Госпада хлопчык-міліцыянт.

Цішай, князёўна, цішай. Войска тваё разьбітае.
Нема галосяць здані, у сутаргах б'ецца край.
Колькі можна, скрыпачка, сэрца рваць і ня плакаць –

сябар упаў пад дубінкай, цмок не ўпадзе пад смыкам,
шчэрыцца ён са званіцы…
А нехта штурхнуў князёўну,
вырвалі смык, зламалі, у брук утапталі скрыпку…
Вецер над пляцам, вецер цені разносіць, цені;
аркі, хмары, стагодзьдзі зрывае са струн парваных…

Цмок уцягнуў галовы ў норы шматпавярховак.
Цмок здаў дубінкі й рацыі на склады пастарункаў.
Над пляцам – вясновы вечар!.. Ціха, бы ў чэраве зьвера.
Лунаюць бяздомныя цені. Паснулі рыцары ў турмах;
дасьпехі — на пераплаўцы, з іх выкуюць ранкам плугі,
каб новыя рыцары заўтра кармілі новага цмока.

Вочы расплюшчы, князёўна, ты адна засталася на пляцы,
падыміся з халоднага бруку, уцякай у Сярэднявечча.
Рыцар твой цябе не разбудзіць, не разбудзіць разьбітую скрыпку,
не падорыць табе каралі з іклаў апошняга яшчара.

Уцякай, уцякай, князёўна, бо крадзецца на задніх лапах,
каб уліць з пацалункам у вусны абыякавасьці атруту
(што зрабіла з радзімы казак – глуханямую жабрачку),
вечны цмок твайго беднага краю – цмокі здаўна кахаюць князёўнаў.

111

— Гэта не мая краіна, Чарнакніжнік, не мая!

— Вядома, спадарычна. У тваёй краіне да таго часу не застанецца ніводнага рыцара.

— Ну й добра. Я радая. Рыцарам ня месца ў вязьніцах, рыцары мусяць біцца да скону – але ж я не хачу, каб яны каналі!

— А дакуль мусіць біцца цмок?

— …Лепш скажы, што было далей. Цмок забраў князёўну ў свой замак, а каханы вызваліў яе. Так?

— Не зусім так… Ці бачыш, спадарычна, у той краіне не засталося замкаў. А ў той князёўны не было каханага – яна была йшчэ маленькая. Як ты.

— Я не маленькая!!! …Ну нехта ж мусіў яе ўратаваць. Распавядай, Чарнакніжнік, а то… я паклічу тату!..

— Цішэй, князёўна, цішэй, я магу нашаптаць табе казку… Але ня здольны зьмяніць канцоўку. Той цмок, ён даўно цікаваў сваю каханую — а князёўны заўсёды нараджаюцца недарэчы – і рыхтаваў ёй у падарунак краіну. Згаралі гады, кнігі, мястэчкі – ён грэўся на папялішчах (і дым Айчыны соладка шчыпаў у наздрынах). Ён піў крывяную ваду патопаў, жангляваў камянямі разбураных сьвятыняў, назіраў, як бягуць з руінаў палацаў бяздомныя здані – і селяцца ў душах сваіх жа нашчад-

каў, як нараджаюцца ад гэтых саюзаў яшчараняты й заляцаюцца да местачковых князёўнаў. Але гэты цмок – ён быў верны; ён прапанаваў сваёй князёўне ўвесь гэты край і новую скрыпку. Як ты думаеш, спадарычна, што было далей? Што адказала тая князёўна?.. Памятай, яна была вельмі падобная да цябе…

— Гэта не мая краіна! Не мая!!!

МАЦІ-КРАІНА

Я не пазнаю сваю краіну. Вось толькі што я адвярнулася (каб зрабіць хатняе заданьне па гісторыі й мове) – а мая красуня маці, мая краіна, ператварылася ў сьпітую старую з апухлым тварам. Калі пасьпела яна раздаць і прапіць дарагія ўбраньні, зьнесьці татаву бібліятэку ў букіністычную кнігарню, а пацеркі, з якімі я так любіла гуляць, — у ламбард?! Яна зьбірае пустыя пляшкі й мармыча сябрам-бамжам пра былую прыгажосьць і славу. Ды хто пазнае ў безгустоўнай звыродлівай жабрачцы колішнюю ганарліўку-князёўну?! Дзе шляхетнасьць, манэры, адукацыя?.. (Хіба ў той упартай зморшчынцы ля вачэй, ды ў гэтым жэсьце рукі…) Яна густа фарбуе твар (каб схаваць сябе сапраўдную?), брыдкасловіць, яна неперабарлівая ў знаёмствах… краіна-маці, якую варта пазбавіць бацькоўскіх правоў. Каб ужыцца з ёй, нам трэба разьехацца — і шкадаваць здалёк яе колішнюю, князёўну, у якой вырасла луска й зьмяіны хвост, князёўну, якая стала цмокам. Як вярнуць цябе, мама?.. Ты не навучыла мяне маліцца, дзе ўжо мне – навучыць цябе…

Не, ня так, ня так, ня тыя словы… Ня будзьма нашчадкамі Хама! Калі нашая краіна заснула п’яная, прыкрыем яе ад кплівых вачэй, адыдзем на дыбачках. Згадайма, як мы любілі яе, калі былі маленькія…

Пакуль мама сьпіць, прыбярэм у хаце. Выганім цмокаў, што разьвяліся ў брудзе, памыем падлогу. МАМА хутка прачнецца – ёй будзе прыемна.

111

Мая краіна разьбілася шклянымі караламі. Я прыйшла надта позна, апошнія пацеркі прасьлізнулі між пальцамі – на каменнай падлозе блішчасты пыл. Я ня стану яго падымаць (я баюся парэзацца). Яшчэ ня змоўкла замкавае рэха, не, гэта скразьняк з-за павароту… ці ўсё-ткі ёсьць надзея? Ці ўсё-ткі там, дзе паўднёвыя сходы, каціцца па галерэі апошні празрысты шарык, у якім кропелькай паветра застыла мая краіна?

Яшчэ ня позна — я ня ведаю, з якога акенца, з якой стрэльчатай аркі, з-за парэнчаў якой часткі сьвету паляціць да мяне, на дно майго мураванага калодзежу, той шарык – я злаўлю яго, абавязкова злаўлю.

Калі пасьпею… пакуль не згарэў мой лемантар, пакуль не ўпала падстрэленая вежа, пакуль рыцар смыкам б’ецца з яшчарам, пакуль цмок кахае сваю князёўну, а князёўна гуляе з кацяняткам і верыць у свой край, — я злаўлю апошнюю сваю пацерку, калі толькі пасьпею паверыць – што ўсё яшчэ можа скончыцца добра.

111

Вецер, вецер над багнаю носіць сьцягі й цені,
цмокаў, князёўнаў, рыцараў, храмы, скрыпкі і душы,
з пляцу сарваў брукаванку, зьмяшаў са шклянымі каралямі,
гоніць сухое лісьце, і валуны, і малітвы.

Бачыць усё Чарнакніжнік, толькі зьмяніць ня здольны:
адну князёўну спалілі, другую скармілі цмоку.
Сышла ў манашкі трэцяя, каб адмаліць Радзіму,
Піша штодня кнігі, трызьніць штоночы ля полымя:

бачыць, б’юцца ў агмені два залатыя цмокі
з вачыма яе каханага – казачніка-Чарнакніжніка.
Асадку пакінь, князёўна: нават калі праз ахвяру
сьвятою станеш аднойчы – для ненажэрнага цмока,
цмока тваёй краіны, — гэтага будзе мала!

…Рыцар сухотны кашляе вершамі на паперу:
піша часьцінкамі лёгкіх, піша часьцінкамі сэрца.
Вочы заплюшчы, рыцар, бітва твая прайграная:
гэта ня тая краіна і не твая князёўна.

Яшчара каранавалі: вось ён чытае прамову
пра дабрабыт краіны – глуханямой жабрачкі,
пляскаюць з залы шчасьлівыя рыцары ды князёўны.
Плачуць цені герояў над шклянымі каралямі.

Вецер зблытаў эпохі. Скрыпка над пляцам, скрыпка
кліча кудысьці памяць, ніжа на струны казкі.
Я заплюшчваю вочы. Я разарваць ня ў стане
сярэднявечны трохкутнік: рыцар – князёўна – цмок.
Дай мне рады, спадарычна, можа, ты маеш веру,
можа, яшчэ ня позна:
як думаеш, што было далей?..